

Jarkko Saarinen

Suojelu- ja virkistysalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus

Saarinen, J. 1994. Suojelu- ja virkistysalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus. Folia Forestalia – Metsätieteen aikakauskirja 1994(2): 165–173.

Tutkimuksessa tarkastellaan metsien monikäyttöön ja virkistysalueiden eri käyttäjäryhmien välisiin konfliktitilanteisiin liittyvää sosiaalisen kapasiteetin käsitettä, tutkimustraditiota ja sen keskeisiä tutkimusongelmia ja -tuloksia. Suomessa sosiaalisen kapasiteetin tutkimusta ei ole juurikaan tehty. Sosiaalisen kapasiteetin käsitteellä kuvataan sitä retkeilijöiden keskinäisen sosiaalisen vuorovaikutuksen määrää ja luonnetta, jonka he sietävät ilman, että se merkittävästi häiritsee ja heikentää heidän virkistyskokemuksiaan. Sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten retkeilijät kokevat kohtaamistilanteet, eri kohtaamistiheydet ja retkeilymuodot, ja mitkä tekijät tähän vaikuttavat. Näiden tekijöiden selvittämisen kautta pyritään tuottamaan tietoa suojelu- ja virkistysalueiden käytön ja hoidon suunnittelun tarpeisiin. Sosiaalinen kapasiteetti ja siihen liittyvä problematiikka olisi otettava huomioon määriteltäessä tietyn virkistysalueen käytön rajoja.

Asiasanat: metsien monikäyttö, virkistyskäyttö, virkistysalueet, suojelualueet, liikuntasosiologia, ympäristön kantokyky, normit, suunnittelu
Kirjoittajan yhteystiedot: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi. Faksi (960) 336 4640, sähköposti jarkko.saarinen@metla.fi
Hyväksytty 21.12.1994

1 Johdanto

Suojelu- ja virkistysalueilla retkeilijämäärien kasvu on tuonut mukanaan ongelmia, joista meillä Suomessa tunnetuimpia ovat ekologiset ongelmat (mm. Hoogesteger ja Havas 1976, Sippola 1989a, 1989b). Huomattavasti vähemmälle huomiolle ovat jääneet ne sosiaaliset ristiriidat, joita retkeilyn lisääntyminen ja uudet retkeilymuodot ovat aiheuttaneet virkistysalueiden käyttäjien välille.

Metsien monikäyttöön ja virkistysalueiden eri käyttäjäryhmien välisiin konfliktitilanteisiin liittyvää sosiaalisen kapasiteetin tutkimusta on tehty Pohjois-Amerikassa jo runsaan 30 vuoden ajan. Tämän artikkelin tarkoituksena on esitellä lyhyesti sosiaalisen kapasiteetin käsitettä, tutkimustraditiota ja keskeisiä tutkimusongelmia ja -tuloksia. Lisäksi tarkastellaan sosiaalisen kapasiteetin tutkimustarvetta ja suhdetta suojelu- ja virkistysalueiden kantokyvyn määrittämiseen.

2 Sosiaalisen kapasiteetin käsite

Virkistys- ja matkailututkimuksessa sosiaalisen kapasiteetin (social carrying capacity) käsitettä on tarkasteltu kahdesta näkökulmasta; joko paikallisten asukkaiden ja matkailijoiden tai matkailijoiden (retkeilijöiden) keskinäisen vuorovaikutuksen näkökulmasta (Murphy 1985, Jackson 1989). Tässä yhteydessä käsite ymmärretään jälkimmäisessä merkityksessä. Tällöin sosiaalisella kapasiteetilla kuvataan sitä retkeilijöiden keskinäisen sosiaalisen vuorovaikutuksen määrää ja luonnetta, jonka retkeilijät sietävät ilman, että se merkittävästi heikentää heidän alueelta saamiaan virkistyskokemuksia.

Sosiaalisen kapasiteetin määritelmä vaikuttaa yksinkertaiselta, mutta se on merkityssisällöltään moniselitteinen ja sitä on vaikea operationalisoida käytännön tutkimuksessa (Stankey 1982). Käsitteen määrittäminen voidaan johtaa kaksi peruspäätelmää. Ensinnäkin sosiaalisen kapasiteetin käsitettä voidaan pitää luonteeltaan maantieteellisenä; se liittyy aina tiettyyn tilaan ja alueeseen ja sille on ominaista alueellinen vaihtelu (Manning 1985, Hammitt ja Patterson 1991). Toiseksi sosiaalinen kapasiteetti määritetty ihmisten saamien kokemusten kautta ja on niin ollen riippuvainen mm. ympäristöperseptiosta, asenteista ja aiemmista kokemuksista (Jackson 1989). Siten sosiaalista kapasiteettia ei voida määrittää tarkastelemalla yksinomaan virkistysympäristön fyysisiä ja objektiivisuonteisia ominaisuuksia, vaan määrittely tulee perustua ihmisten fyysiselle ja sosiaaliselle ympäristölle antamiin merkityksiin ja arviointeihin.

Sosiaalisen kapasiteetin käsite juontaa juurensa laidunekologiasta ja ekologisen kantokyvyn käsitteestä (Wagar 1964, s. 3, Hammitt ja Cole 1987, s. 18, Stankey 1990, s. 216–217). Ekologista kantokykyä kuvataan yleensä sillä eläinpopulaation enimmäismäärällä, jonka tietty alue voi pitkällä aikavälillä ylläpitää ilman merkittäviä ekologisia muutoksia alueen ympäristössä (Caugley 1976, Stankey 1990). Virkistyskäyttöön liittyen sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksella ei kuitenkaan pyritä suoraan määrittämään tietyn alueen kantokykyä eli ihmisten ja käytön enimmäismäärää suhteessa johonkin tiettyyn pinta-alaan. Tähän käsitteiden ja

niiden merkityssisällön väliseen eroon liittyen on tässä yhteydessä päädytty kantokyvyn sijasta termiin kapasiteetti, jota on myös aiemmin Suomessa käyttänyt Katila (1987, s. 44–45). Kapasiteetti ei myöskään terminä ota ennalta kantaa siihen ovatko kohtaamistilanteet virkistysalueiden käyttäjien näkökulmasta negatiivisia vai positiivisia, toisin kuin esimerkiksi sietokyky-termi, joka olisi eräs tapa suomentaa käsite. Sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksella on tarkoitus selvittää miten retkeilijät kokevat kohtaamistilanteen, tietyn kohtaamistiheyden ja eri retkeilymuodot sekä mitkä tekijät tähän vaikuttavat (Vaske ym. 1986, Patterson ja Hammitt 1990). Tämän vuorovaikutussuhteen ymmärtämisen kautta pyritään tuottamaan suojelu- ja virkistysalueiden suunnittelua ja käytön ohjausta palvelevaa tietoa.

Sosiaalisen kapasiteetin käsite ja suhde kantokyvyn käsitteeseen ei ole kirjallisuudessa täysin vakiintunut. Virkistyskäytön määrän ja virkistyskokemusten välisen suhteen tarkastelussa onkin käytetty vaihtelevaa termistöä (ks. Geist 1976, Heberlein ja Shelby 1977, Stankey 1982, Graefe ym. 1986). Varhaisissa sosiaalisen kapasiteetin määrittelyissä ja niihin liittyvässä tutkimuksessa ei sosiaalista vuorovaikutusta irroitettu alueen ekologisista tekijöistä, joiden ymmärrettiin vaikuttavan sekä suoranaisesti että välillisesti retkeilijöiden kykyyn sietää sosiaalisia kontakteja (Stankey ja Manning 1986, Lucas 1987). Ekologiseen tutkimustraditioon nojaten alkuvaiheen tutkimustoiminnassa oli pyrkimyksenä määrittää virkistysalueiden käytön rajat perustuen absoluuttisiin kävijämääriin. Esimerkiksi Chubb (1964, Knutson 1980, s. 359 mukaan) määritteli virkistyskäytön kantokyvyn siksi kävijöiden ja käyttöperiodien (sesonkien) määräksi, jonka virkistysalue voi vuosittain kestää tuottaen samalla tyydyttyvän määrän virkistyskokemuksia ilman merkittäviä biologisia tai fysikaalisia vaurioita. Wagar (1964, s. 3) puolestaan määritteli virkistyskäytön kantokyvyn siksi virkistyskäytön määräksi, jonka alueen luonto sietää säilyttäen samalla riittävän virkistystason. Tähän käsitteelliseen perustaan liittyen virkistyskäytön määrän ja retkeilijöiden tyytyväisyyden välistä suhdetta tarkasteleva tutkimus tuotti pettymyksen (Wagar 1974, Frissell ym. 1980, Stankey 1982).

Sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksessa virkistys-

Kuva 1. Virkistyskäytön kasvun sosiaaliset vaikutukset (osittain Graefe 1988, kuvan 1 mukaan).

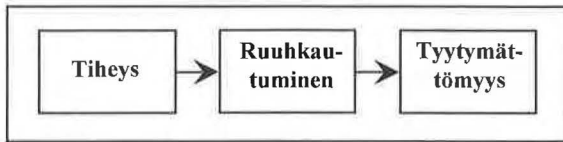
käytön aiheuttamat muutokset alueen fyysisessä ja sosiaalisessa ympäristössä otetaan huomioon retkeilijöiden virkistyskokemusten laadun muutosten kautta – ei suoraan fyysisestä ympäristöstä mitattavissa olevina määrinä. Tutkimusongelmaa ei lähestytä luonnontieteiden näkökulmasta vaan apuna käytetään yhteiskunta- ja sosiaalitieteiden teoreettisia ja käsitteellisiä lähestymistapoja (Vaske ym. 1986, Kearsley 1990, Kuentzel ja Heberlein 1992, Andereck ja Becker 1993, Ragheb ja Tate 1993).

Graefe (1988) on jäsennellyt virkistyskäytön kasvun sosiaalisia vaikutuksia retkeilijöiden näkökulmasta (kuva 1). Virkistysalueen käytön lisääntymisen seurauksena saattaa retkeilijöiden keskuudessa esiintyä tyytymättömyyttä ja ruuhkautumisen kokemista, joka johtaa eritasoisiiin konfliktitilanteisiin. Tämä puolestaan aiheuttaa muutoksia sosiaaliseen ja fyysiseen virkistysympäristöön ja -kokemukseen ja voi johtaa syrjäytymiseen (Anderson ja Brown 1984). Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa tietyn sosiaalisen ominaisuuden omaava käyttäjäryhmä siirtyy retkeilemään jollekin toiselle, esimerkiksi vähemmän ruuhkautuneelle alueelle.

3 Ruuhkautuminen

Sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä on ruuhkautuminen. Se on ymmärretty pitkälti psykologisena käsitteenä tarkoittaen tilannetta, jossa henkilö kokee tietyn ihmismäärän liian suureksi ja siten häiritseväksi (Stokols 1972, Altman 1975, s. 146–150, Iso-Ahola 1980, s. 298–305). Sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksen alkuvaiheessa tämä johti hypoteesiin, jossa kävijämäärän kasvulla oletettiin olevan suora negatiivinen vaikutus retkeilijöiden virkistyskokemukseen ja tyytyväisyyteen.

Kävijämäärän ja tyytyväisyyden välistä negatiivista riippuvuussuhdetta kuvaa ns. tyytyväisyysmalli (Fisher ja Krutilla 1972). Malli rakentuu kolmesta pääkomponentista: tiheydestä, ruuhkautumisesta ja tyytymättömyydestä (kuva 2). Tiheys kuvaa ihmisten määrää tilassa. Käsite on luonteeltaan neutraali – se ei sisällä kokemuksellista arviointia tai tulkintaa (Gold 1980, s. 80–81). Retkeilyn yhteydessä tiheys voidaan määrittellä retkeilijöiden välisten kohtaamisten määräksi. Ruuhkautuminen kä-

Kuva 2. Tyytyväisyysmalli (Manning ja Ciali 1980, kuvan 1 mukaan).

sittenä edellyttää arviointia havaitun tiheyden suhteen. Siten käsite on luonteeltaan subjektiivinen ja riippuvainen mm. havainnoitsijasta ja kohtaamistilanteesta (Iso-Ahola 1980, s. 300–301).

Tyytymättömyys on yleiskäsite, joka viittaa ruuhkautumisen kokemisen aiheuttamaan negatiiviseen vastineeseen. Retkeilyn yhteydessä tyytymättömyys voi ilmetä epämukavuuden tunteena, stressinä tms. (Manning ja Ciali 1980).

Tyytyväisyysmalli ja sen soveltamisen mielekkyys sosiaalisen kapasiteetin tutkimukseen on herättänyt runsaasti keskustelua, joka on liittynyt etenkin mallin teoreettisiin lähtökohtiin. Malli pohjautuu osittain sekä kaupunkisosiologien tutkimuksiin että laboratorio-olosuhteissa suoritettujen eläinkokeiden tuloksiin ja niiden yleistämiseen koskemaan virkistysalueilla tapahtuvaa ihmisten välistä sosiaalista toimintaa (Gold 1980, s. 153–156, Manning ja Ciali 1980). Toinen kritiikkiä aiheuttanut tekijä on se, ettei ruuhkautumista koskevissa empiirisissä tutkimuksissa ole kyetty selvästi osoittamaan negatiivista riippuvuutta kävijämäärän kasvun ja retkeilijöiden tyytyväisyyden välillä. Tämän on nähty johtuvan ruuhkautumisen ja osittain koko sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksen teoreettisen ja käsitteellisen perustan heikkoudesta (Heberlein 1973, Stankey 1982, Graefe ym. 1986, Vaske ym. 1986, Patterson ja Hammitt 1990).

Tyytyväisyysmalliin kohdistuneesta kritiikistä huolimatta siitä ei olla ruuhkautumisen tutkimisen yhteydessä täysin luovuttu, mutta sen yksinkertaisuudesta ja pelkistetystä luonteesta johtuvat puutteet on huomioitu. Tutkimuksessa on siirrytty tarkastelemaan tiheyden ja tyytyväisyyden välistä vuorovaikutusta itsessään – ei vain systeemiteoreettisen ajattelun mukaisena prosessina, jonka kautta pyritään saamaan yksiselitteinen vastaus virkistysalueen kantokyvystä ja ruuhkautumisen asteesta.

Tarkastelun näkökulman muutos on korostanut tarvetta tutkimuksen teoreettisen ja käsitteellisen perustan jäsentämiseen. Tämä lähti aluksi liikkeelle pyrkimyksenä selvittää niitä taustatekijöitä, jotka vaikuttavat retkeilijöiden tyytyväisyyteen ja sen säilymiseen kävijämäärien kasvaessa (Heberlein ja Shelby 1977, Manning ja Ciali 1980). Pyrkimyksenä oli siis ymmärtää paremmin ruuhkautumisilmiö ja sen kokemiseen vaikuttavat tekijät.

Manning ja Ciali (1980) näkevät psykologian ja sosiaalipsykologian teorian ja virkistyskäyttäytymisen empirisessä tutkimuksessa saatujen tulosten ristiriidan takana kaksi mahdollista selitystä. Ensimmäisen oletuksen mukaan virkistysalueiden retkeilijätiheydet eivät ole riittävän suuria aiheuttaakseen teorian mukaista ruuhkautumisen kokemista ja tyytymättömyyttä. Näkemystään he perustelevat sillä, että suuri osa ruuhkautumistutkimuksesta on suoritettu erämaa-alueilla tai erämaaluonteisilla virkistysalueilla, joiden retkeilijätiheydet ovat alhaisia. On kuitenkin huomattava, että sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksessa on havaittu retkeilijätiheyden liittyvien normien vaihtelevan tilanne- ja aluekohtaisesti; erämaa-alueilla siedetään huomattavasti vähemmän kohtaamisia kuin kaupunkien lähivirkistysalueilla (Hammit ym. 1984, Vaske ym. 1986, Patterson ja Hammitt 1990).

Toinen Manningin ja Cialin (1980) mainitsema selitys liittyy tutkimuksen metodologisiin kysymyksiin. Tarkasteltaessa hypoteettisesti tiheyden ja tyytyväisyyden välistä vuorovaikutusta kohdistetaan huomio vain näihin kahteen muuttujaan. Kenttäolosuhteissa suoritettavassa tutkimuksessa on kuitenkin läsnä useita muitakin, vielä osittain tuntemattomia tekijöitä, jotka vaikuttavat ruuhkautumisen kokemiseen (Graefe 1988).

Ruuhkautumisen tutkiminen on osoittautunut ongelmalliseksi johtuen käsitteen subjektiivisesta luonteesta. Ruuhkautumisen kokemista on tutkittu eri kohtaamistilanteissa ja eri käyttäjäryhmien kohdalla. Näin on saatu vaihtelevia tuloksia, jotka eivät ole yleistettävissä alueelta toiselle. Ruuhkautumistutkimuksessa onkin viime vuosina siirrytty tarkastelemaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen miten retkeilijät kokevat virkistysalueiden kävijätiheyden kasvun. Keskeisiksi tarkastelun kohteiksi ovat nousseet normit, sosiaaliset käyttäytymissäännöt ja ohjeet, joiden ymmärretään määrittävän ret-

keilijöiden suhtautumisen eri kohtaamistiheyksiin ja käyttäjäryhmiin.

4 Normiteoreettinen tutkimus

Vasken ym. (1986) ja Meriglianon (1990) mukaan retkeilykokemukseen ja ruuhkautumisen kokemukseen vaikuttaa neljä tilannetekijää: kohtaamistiheys, retkeilymuoto, kohtaamispaikan sijainti ja luonne sekä ryhmäkäyttäytyminen (mm. ryhmäkoko). Sosiaalisen kapasiteetin normatiivinen tutkimus on pääsääntöisesti keskittynyt kohtaamistiheyden ja retkeilijöiden tyytyväisyyden väliseen suhteeseen (Hammitt ym. 1984, Vaske ym. 1986, Patterson ja Hammitt 1990). Tutkimuksissa on pyritty määrittelemään kohtaamistiheyden enimmäisarvoja tietyllä aikavälillä tai matkalla. Viimeaikaisten tulosten perusteella ei kuitenkaan ole täysin varmaa omaavatko retkeilijät yhtenäisiä, sosiaalisesti määrittyviä hyväksyttävän kohtaamistiheyden numeerisia normeja (Roggenbuck ym. 1991, Williams ym. 1991). Tutkimuksessa onkin ryhdytty tarkastelemaan kohtaamistilanteen sosiaalisia ja fyysisiä tilannetekijöitä ja niiden vaikutusta retkeilijöiden tyytyväisyyteen kohtaamistilanteessa.

Yleisesti ottaen kohtaamisiin liittyvien normien nähdään määrittävän siten, että mitä samankaltaisempia kohtaavat retkeilijät ovat retkeilymuodon ja ryhmäkoon suhteen, sen vähemmän ne toisiaan häiritsevät (Jacob ja Schreyer 1980, Stankey 1982, Shelby ja Heberlein 1984, Stankey ja Manning 1986). Kohtaamispaikasta ja virkistysalueesta riippuen kohtaamistiheyden normien on havaittu vaihtelevan siten, että mitä erämaisemmaksi koetulla alueella tai mitä kauempana retken lähtö- ja paluupisteestä kohtaaminen tapahtuu, sitä tiukemmiksi kohtaamistiheyden normit muodostuvat. Vastaavasti ryhmäkokoon liittyvien normien on havaittu vaihtelevan alueellisesti siten, että mitä erämaisemmaksi koetussa ympäristössä tai mitä kauempana retken lähtö- ja paluupaikasta kohtaaminen tapahtuu, sen pienempiä kohdattavien ryhmien haluttaisiin olevan (Vaske ym. 1986, Patterson ja Hammitt 1990).

Edellä esitetyn lisäksi retkeilijöiden kokeneisuudella on oletettu olevan kohtaamistiheyden norme-

ja tiukentava ja yhtenäistävä vaikutus. Tämä perustuu olettamukseen, että useita vuosia retkeilyä harrastaneet henkilöt ovat sosiaalisaation myötä omaksuneet kokemattomampia retkeilijöitä paremmin retkeilyyn liittyvät käyttäytymistavat ja säännöt (Graefe ym. 1986, ks. Heberlein ja Shelby 1977). Näinollen retkeilijöitä voitaneen pitää eräänlaisena sosiaalisena viiteryhmänä, johon retkeilyä harrastavat ihmiset samaistuvat.

Normien ja yhteisten käyttäytymissääntöjen lisäksi retkeilijöiden nähdään omaavan samankaltaisia arvoja ja asenteita, jotka vaihtelevat osittain riippuen retkeilymuodosta. Tämän on todettu osaltaan aiheuttavan ristiriitoja virkistysalueiden eri käyttäjäryhmien välille (Knopp ja Tyger 1973, Ajzen ja Driver 1991, Ivy ym. 1992, Kajala 1994). Sinällään arvoja ja asenteita ei voida kuitenkaan pitää riippuvaisina retkeilymuodosta vaan retkeilymuodon voidaan ymmärtää ehkä osaltaan ilmentävän niitä (Jackson ja Wong 1982).

Yhteiset arvot ja asenteet liittyvät retkeilytraditioon, lähinnä kulkutapaan ja luontosuhteeseen. Esimerkiksi Jackson (1986) havaitsi perinteisiä ("arvokkaampia") retkeilymuotoja harrastavien henkilöiden omaavan myönteisemmän suhtautumisen ympäristöön ja luonnonsuojeluun kuin uudempia ja turistimaisia retkeilymuotoja harrastavien henkilöiden.

Ruuhkautuneilla retkeilyalueilla on tutkittu myös sitä, miten retkeilijät pyrkivät selviytymään lisääntyneen sosiaalisen vuorovaikutuksen aiheuttamasta häiriöstä. Ongelmaa on lähestytty sosiaalisesta ja fyysisestä näkökulmasta. Sosiaalisella selviytymiskäyttäytymisellä tarkoitetaan sitä, että retkeilijä tietoisesti (tai tiedostamattaan) pyrkii kiinnittämään vähemmän huomiota alueen muihin retkeilijöihin, esimerkiksi jättämällä tervehtimättä tai välttämällä keskustelua heidän kanssaan. Fyysisellä selviytymiskäyttäytymisellä puolestaan tarkoitetaan sitä, että retkeilijä tietoisesti valitsee retkeilyajankohdan tai -reitit siten, että kohtaisi mahdollisimman vähän muita retkeilijöitä. Selviytymiskäyttäytymisen tutkimuksella on varsin laajasti hyväksytyt teoreettiset lähtökohdat psykologian ja sosiaalipsykologian piirissä, mutta siitä huolimatta sosiaalista ja fyysistä selviytymiskäyttäytymistä ei ole kyetty sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksen yhteydessä kiistattomasti todentamaan (Haan 1977, Heberlein ja

Shelby 1977, Hammitt ja Patterson 1991).

Menetelmällisesti sosiaalisen kapasiteetin tutkimus on painottunut lomaketutkimus-tyyppisiin kenttätömenetelmiin ja niiden eri muotoihin. Tutkimusaineiston muodostavat yleensä virkistysalueiden käyttäjille suunnatut haastattelut tai kyselylomakkeet, jotka on osoitettu vastaajille tutkimusalueilla tehtyjen kontaktihaastattelujen avulla saatujen yhteystietojen perusteella. Käytettyjen menetelmien tarkoituksena on tuottaa mitattavissa olevaa numerista aineistoa, jonka käsittelyssä keskeisimpiä menetelmiä ovat taulukointi, korrelaatiomatriisit ja erityyppiset monimuuttujamenetelmät (Patterson ja Hammitt 1990, Ajzen ja Driver 1991). Tutkimustulokset ja niiden tarkastelu perustuukin pääasiassa tilastolliseen argumentointiin.

5 Kapasiteetista kantokyykyyn

Kuten aiemmin todettiin ei sosiaalisen kapasiteetin tutkimuksella sinällään pyritä määrittämään tietyn alueen virkistyskäytön enimmäismäärää. Sitä ei voitane pitää mahdollisenakaan, sillä suojelualueiden virkistyskäytön kantokyykyyn määrittämisen tulisi perustua sekä alueen sosiaaliseen että ekologiseen kapasiteettiin. Lisäksi virkistyskäytön kantokyykyyn määrittäminen edellyttää päätöksentekoprosessia, jossa määritellään alueen ja sieltä saatavien virkistyskokemusten luonne, alueen hoidon ja käytön pitkän aikavälin päämäärät sekä ne sosiaalisen ja ekologisen kapasiteetin osatekijät, joiden perusteella alueen virkistyskäytön kantokyyky määritellään. Määrittely on aluekohtaista ja se voi vaihdella alueen eri osien ja eri käyttäjäryhmien välillä (Graefe 1988, Stankey ym. 1990).

Suojelualueiden virkistyskäytön kantokyykyyn määrittämiseen liittyen on julkaistu runsaasti kuvauksia erityyppisistä suunnitteluprosesseista (ks. Chilman ym. 1990, Stankey ym. 1990, Anderson ym. 1992), joita ei tässä yhteydessä ryhdytä mallikohteisesti läpikäymään. Yhteisenä piirteenä näille suunnitteluprosesseille on se, että ne keskittyvät ensisijaisesti virkistyskäytön aiheuttamiin vaikutuksiin alueen fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön ja vasta toissijaisesti itse virkistyskäyttöön ja sen määrään.

Yksinkertaistettuna suunnitteluprosessit muodostuvat neljästä päävaiheesta: 1) tavoitteiden asettamisesta, 2) vallitsevien ekologisten ja sosiaalisten olosuhteiden selvittämisestä, 3) käytön ohjaamisessa käytettävien menetelmien ja keinojen määrittämisestä ja 4) seurannasta ja toimenpiteiden vaikutusten jatkuvasta arvioinnista. Tietyn alueen virkistyskäytön kantokyykyyn määrittäminen on eräällä tavalla poliittinen prosessi, jossa luonnonsuojelullisten ja virkistyskäyttöisten arvojen lisäksi pyritään huomioimaan myös paikallinen ja laajempi alueellinen näkökulma.

Suomessa sosiaalisen kapasiteetin tutkimusta ei ole juurikaan tehty. Tutkielmatasolla on tarkasteltu retkeilijöiden kohtaamistiheyteen, ryhmäkokoon ja retkeilymuotoon liittyviä mieltymyksiä Urho Kekkonen kansallispuistossa (Saarinen 1994), jossa on myös suoritettu sosiaalisen kapasiteetin ongelmakenttää sivuava selvitys eri käyttäjäryhmien suhtautumisesta kansallispuiston hoidon ja käytön suunnitteluun (Käyttäjärühmätutkimus... 1993).

Sosiaalisen kapasiteetin ongelmakenttää on korostettu suomalaisessa virkistysalueiden käyttöön liittyvässä kirjallisuudessa (Katila 1987, s. 44–47, Hallikainen 1990, s. 52–55). Virkistysalueiden käyttäjiin kohdistunut tutkimus on kuitenkin pääasiassa ollut luonteeltaan kävijätutkimusta, jossa on selvitetty mm. alueiden kävijärakennetta ja kävijöiden mieltymyksiä. Jossain määrin on selvitetty myös retkeilyn tai ulkoilun motiiveja sekä fyysiseen ulkoiluympäristöön liittyviä arvostuksia (mm. Saastamoinen 1979, Jaatinen 1973, Heino 1974, Kellomäki 1975, Savolainen ja Kellomäki 1981, Sievänen 1992a, 1992b, Sievänen ja Knopp 1993, Hallikainen 1994).

Keskeisen ongelman suomalaiselle sosiaalisen kapasiteetin tutkimukselle muodostaa suojelu- ja virkistysalueiden käyttöön liittyvien perustietojen puute. Esimerkiksi kansallispuistojen kävijämääritietoja voidaan pitää korkeintaan suuntaa-antavina. Lisäksi meiltä puuttuvat pääosin perustiedot eri alueiden kävijöistä ja mm. siitä, millaista fyysistä ja sosiaalista virkistysympäristöä ihmiset tietyltä alueelta tai ylipäätään retkeillessään hakevat ja millaiset metsänkäsittely yms. toimenpiteet ovat virkistyskäytön näkökulmasta hyväksyttävissä ja niinollen yhteensovitettavissa virkistysarvojen kanssa (Naskali ym. 1993, ks. Driver ja Petersen 1992).

Metsien monikäyttöön liittyen sosiaalisen kapasiteetin tutkimukselle on Suomessa olemassa sekä tieteelliset että yhteiskunnalliset perusteet (Driver ja Petersen 1992, Sepponen ja Lohiniva 1994). Virkistyskäyttöön liittyvää problematiikkaa ei ole meillä aiemmin juurikaan tutkittu ja Pohjois-Amerikassa saatujen tulosten yleistäminen suomalaisen retkeilytraditioon ei ole kaikilta osin mielekästä. Matkailun ja suojelualueiden virkistyskäytön merkitys ja vaikutukset tulevat Suomessa lähitulevaisuudessa todennäköisesti kasvamaan. Etenkin luontomatkailun lisääntyminen ja kansainvälistyminen tulee tuskin helpottamaan suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelua tai vähentämään virkistyskäyttäjien välisten konfliktitilanteiden muodostumista. Lisäksi uusien retkeilymuotojen, kuten maastopyöräilyn lisääntyminen tuonee mukanaan uusia ongelmia (Jackson 1986, Fege ym. 1989, Saarinen 1995), joihin sosiaalisen (ja ekologisen) kapasiteetin tutkimuksella olisi pyrittävä vastaamaan.

Kirjallisuus

- Ajzen, I. & Driver, B.L. 1991. Prediction of leisure participation from behavioral, normative, and control beliefs: an application of the theory of planned behavior. *Leisure Sciences* 13: 185–204.
- Altman, I. 1975. The environment and social behavior: privacy, personal space, territoriality, crowding. Brooks/Cole Publishing Company, Monterey. 256 s.
- Anderdeck, K.L. & Becker, R.H. 1993. Perceptions of carry-over crowding in recreation environments. *Leisure Sciences* 15: 25–35.
- Anderson, D.H. & Brown, P.J. 1984. The displacement process in recreation. *Journal of Leisure Research* 16(1): 61–73.
- , Freimund, W.A. & Pitt, D.G. 1992. Developing a recreation resource inventory model (RRIM) for forest planning and management. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 439: 72–88.
- Caughey, G. 1976. Wildlife management and the dynamics of ungulate populations. *Julkaisussa: Coaker, T.H. (toim.). Applied biology I. Academic Press, London. s. 183–246.*
- Chilman, K., Foster, D. & Everson, A. 1990. Updating the recreational carrying capacity process: recent refinements. *Julkaisussa: Lime, D. (toim.). Managing America's enduring wilderness resource. Proceedings of the Conference Minneapolis, Minnesota, September 11–17, 1989. s. 234–238.*
- Chubb, M. 1964. Outdoor recreation land capacity: concepts, usage and definitions. M.S. thesis, Michigan State University. 165 s.
- Driver, B.L. & Petersen G.L. 1992. Evaluation of the multiple-use research program of the Finnish Forest Research Institute. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 438. 71 s.
- Fege, A.S., McCarthy-Ryan, C., Munson, L. & Schreyer R. 1989. Managing visitor conflicts. *Julkaisussa: Lime, D. (toim.). Managing America's enduring wilderness resource. Proceedings of the Conference Minneapolis, Minnesota, September 11–17, 1989. s. 156–162.*
- Fisher, A.C. & Krutilla, J.V. 1972. Determination of optimal capacity of resource-based recreation facilities. *Natural Resources Journal* 12(3): 417–444.
- Frissell, S., Lee, R., Stankey, G. & Zube, E. 1980. A framework for estimating the consequences of alternative carrying capacity levels in Yosemite Valley. *Landscape Planning* 7(2): 92–102.
- Gold, J. 1980. An introduction to behavioral geography. Oxford University Press, New York. 290 s.
- Graefe, A.R. 1988. Social psychological carrying capacity. *Julkaisussa: Outdoor recreation benchmark 1988: Proceedings of the national outdoor recreation forum, Tampa, Florida, January 13–14, 1988. USDA, Forest Service, General Technical Report SE-52: 451–454.*
- , Donnelly, M.P. & Vaske, J.J. 1986. Crowding and specialization: a reexamination of the crowding model. *Julkaisussa: Lucas, R.C. (toim.). Proceedings – national wilderness research conference: current research. Fort Collins, CO, July 23–26, 1985. USDA, Forest Service, General Technical Report INT-212: 333–338.*
- Greist, D.A. 1976. The carrying capacity of public wild land recreation areas: evaluation of alternative measures. *Journal of Leisure Research* 8(2): 123–128.
- 1977. A reply to Heberlein and Shelby. *Journal of Leisure Research* 9(2): 149–150.
- Haan, N. 1977. Coping and defending. Academic Press, New York. 346 s.
- Hallikainen, V. 1990. Luonnon virkistyskäytön perusteet. Valtion painatuskeskus, Helsinki. 119 s.
- 1994. Erämaan käsite ja kokeminen, suomalaisten erämaamielikuva, erämaiden virkistyskäyttö ja arvostus. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 488: 36–70.
- Hammitt, W.E., McDonald, G. & Noe, F.P. 1984. Use

- level and encounters: important variables of perceived crowding among nonspecialized recreationists. *Journal of Leisure Research* 6(1): 1–8.
- & Cole, D.E. 1987. *Wildland recreation: ecology and management*. John Wiley & Sons, New York. 341 s.
- & Patterson, M.E. 1991. Coping behavior to avoid visitor encounters: its relationship to wildland privacy. *Journal of Leisure Research* 23(3): 225–237.
- Heberlein, T.A. 1973. Social psychological assumptions of user attitude surveys: the case of the wilderness scale. *Journal of Leisure Research* 5(1): 18–33.
- & Shelby, B. 1977. Carrying capacity, values, and the satisfaction model: a reply to Greist. *Journal of Leisure Research* 9(2): 142–148.
- Heino, J. 1974. Finlands stadägda skogar betraktade speciellt ur friluftssynvinkel. *Folia Forestalia* 223. 47 s.
- Hoogersteger, K. & Havas, P. 1976. Luonnon kulutuskestävyydestä ja virkistyskäytön kanavoinnista Pohjois-Suomen suunnitelluissa kansallispuistoissa. *Terra* 88(1): 31–34.
- Iso-Ahola, S. 1980. *The social psychology of leisure and recreation*. Wm. C. Brown Company Publishers, Dubuque. 436 s.
- Ivy, M., Stewart, W.P. & Lue, C.-C. 1992. Exploring the role of tolerance in recreation conflict. *Journal of Leisure Research* 24(4): 348–360.
- Jaatinen, E. 1973. Recreational utilization of Helsinki's forests. *Folia Forestalia* 186. 35 s.
- Jackson, E.L. 1986. Outdoor recreation participation and attitudes to the environment. *Leisure Studies* 5(1): 1–23.
- 1989. Perceptions and decisions. *Julkaisussa: Wall, G. (toim.). Outdoor recreation in Canada*. John Wiley & Sons, Toronto. s. 75–132.
- & Wong, R.A.G. 1982. Perceived conflict between urban cross-country skiers and snowmobiles in Alberta. *Journal of Leisure Research* 14(1): 47–62.
- Jacob, G.R. & Schreyer, R. 1980. Conflict in outdoor recreation. A theoretical perspective. *Journal of Leisure Research* 12(4): 368–380.
- Kajala, L. 1994. *The applicability of conflict theories in outdoor recreation: a case study of hikers and recreational stock users in the Eagle Cap Wilderness*. A thesis. Oregon State University. 134 s.
- Katila, P. 1987. Virkistysalueisiin kohdistuvat odotukset. Ympäristöministeriö, ympäristön- ja luonnonsuojeluosaston julkaisuja, sarja A 60. 94 s.
- Kearsley, G.W. 1990. Tourism development and user's perceptions of wilderness in Southern New Zealand. *Australian Geographer* 21(2): 127–140.
- Kellomäki, S. 1975. Forest stand preferences of recreationist. *Acta Forestalia Fennica* 146. 36 s.
- Knopp, T.B. & Tyger, J.D. 1973. A study of conflict in recreational land use: snowmobiling vs. ski-touring. *Journal of Leisure Research* 5(1): 6–17.
- Knutson, D.M. 1980. *Outdoor recreation*. Macmillan Publishing, New York. 655 s.
- Kuentzel, W.F. & Heberlein, T.A. 1992. Cognitive and behavioral adaptations to perceived crowding: a panel study of coping and displacement. *Journal of Leisure Research* 24(4): 377–393.
- Käyttäjryhmätutkimus Urho Kekkonen kansallispuistossa 1993. *Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus, Lapin yksikkö, Rovaniemi*. 53 s.
- Lucas, R.C. 1987. Perspectives on the history of wilderness research. *Julkaisussa: Proceedings – national wilderness research conference: issues, state-of-knowledge, future directions*. USDA, Forest Service, General Technical Report INT-220: 15–28.
- Manning, R.E. 1985. Crowding norms in backcountry settings: a review and synthesis. *Journal of Leisure Research* 17(2): 75–89.
- & Ciali, C.P. 1980. Recreation density and user satisfaction: a further exploration of the satisfaction model. *Journal of Leisure Research* 12(4): 329–345.
- Merigliano, L.L. 1990. Indicators to monitor the wilderness recreation experience. *Julkaisussa: Lime, D. (toim.). Managing America's enduring wilderness resource*. Proceedings of the Conference Minneapolis, Minnesota, September 11–17, 1989. s. 156–162.
- Murphy, P.E. 1985. *Tourism: a community approach*. Methuen, New York. 200 s.
- Naskali, A., Ovaskainen, V. & Sepponen, P. 1993. Ympäristötaloustieteellisen tutkimuksen kehittäminen Metsäntutkimuslaitoksessa. Työryhmämuistio. Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemi. 47 s.
- Patterson, M.E. & Hammitt, W.E. 1990. Backcountry encounter norms, actual reported encounters, and their relationship to wilderness solitude. *Journal of Leisure Research* 22(3): 259–275.
- Ragheb, M.G. & Tate, R.L. 1993. A behavioral model of leisure participation, based on leisure attitude, motivation and satisfaction. *Leisure Sciences* 12: 61–70.
- Roggenbuck, J.W., Williams, D.R., Bange, S.P. & Dean, D.J. 1991. River float trip encounter norms: questioning the use of the social norms concept. *Journal of Leisure Research* 23(2): 133–153.
- Saarinen, J. 1994. Erämaaluonteisten virkistysalueiden sosiaalinen kapasiteetti. Esimerkkinä Urho Kekkonen kansallispuiston retkeilijät. *Tutkielma. Oulun yliopisto, maantieteen laitos*. 133 s.
- 1995. Urho Kekkonen kansallispuiston retkeily-ym-

- päristön viihtyvyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja A. Hyväksytty käsikirjoitus. 69 s.
- Saastamoinen, O. 1979. Valaistun hiihtoreitin käytön ajallinen vaihtelu. *Silva Fennica* 13(1): 101–106.
- Savolainen, R. & Kellomäki, S. 1981. Metsän maise-mallinen arvostus. *Acta Forestalia Fennica* 170. 75 s.
- Sepponen, P. & Lohiniva, S. 1994. Luontomatkailu – uusi tutkimuskohde. Metsäntutkimuslaitoksen tiedon-antoja 488: 113–122.
- Shelby, B. & Heberlein, T.A. 1984. A conceptual frame-work for carrying capacity determination. *Leisure Sciences* 6(3): 433–452.
- Sievänen, T. 1992a. Aulangon ja Ahveniston ulkoilu-alueiden käyttö ja kävijät. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 415. 70 s.
- 1992b. Aulangon puistometsän matkailijoiden mieli-piteet. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 433. 39 s.
- & Knopp, T.B. 1993. Outdoor recreation in Finland and Minnesota – integration vs. designation. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 465. 53 s.
- Sippola, A.-L. 1989a. Suojelualuetyypit ja kansallispuis-tojen suojelun toteutuminen – kahdeksan esimerkkiä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 345. 181 s.
- 1989b. Suojelualueiden hoidon ja käytön tutkimus-tarpeet. *Folia Forestalia* 736: 12–17.
- Stankey, G.H. 1982. Recreational carrying capacity research review. *Ontario Geography* 19: 57–72.
- & Manning, R.E. 1986. Carrying capacity of re-creational settings. Julkaisussa: A literature review: The President's Commission on Americans outdoors. U.S. Government Printing Office. s. 47–57.
- , McCool, F. & Stokes, G.L. 1990. Managing for appropriate wilderness conditions: the carrying capacity issue. Julkaisussa: Hendee, I.C., Stankey, G.H. & Lucas, R.C. (toim.). *Wilderness management*. 2. painos. International Wilderness Leadership Founda-tion, Colorado. s. 215–239.
- Stokols, D. 1972. On the distinction between density and crowding: some implications for future research. *Psychological Review* 79(3): 275–277.
- Wagar, A.J. 1964. The carrying capacity of wildlands for recreation. *Forest Science Monograph* 7. 24 s.
- 1974. Recreational carrying capacity reconsidered. *Journal of Forestry* 72(5): 274–278.
- Vaske, J.J., Graefe, A. & Dempster, A.B. 1982. Social and environmental influences on perceived crowding. Julkaisussa: Boteler, F.E. (toim.). *Wilderness psychology group. Proceedings of third annual conference, July 8–9, 1982*. s. 211–227.
- , Shelby, B., Graefe, A.R. & Heberlein, T.A. 1986. Backcountry encounter norms: theory, method and empirical evidence. *Journal of Leisure Research* 18(3): 137–153.
- Williams, D., Roggenbuck, J.W. & Bange, S. 1991. The effect of norm-encounter compatibility on crowding perceptions, experience and behavior in river re-creational settings. *Journal of Leisure Research* 23(2): 154–172.

71 viitettä